

Jarduera armatuaren amaiera. ETaren erabakirako arrazoiak

MIKEL SARATXO
JULEN ZABALO

Soziologian lizentziaduna eta EHUko Soziologia eta
Gizarte Langintza Saileko doktoregaia
EHUko Soziologia eta Gizarte Langintza Saileko irakaslea

2011ko urriaren 20an ETak jarduera armatua behin betiko amaitzen zuela iragarri zuen komunikabideetara bidalitako agiri batean. Berriak era guztietako interpretazioak izan zituen, oso politizatuak gehienetan, eta arrazoi, edo arrazoi ildo, bakarrari loturik normalean. Artikulu honetan arrazoi horiek guztiak, eta gehiago, agertu nahi ditugu, sailkatu, aurkeztu, eta amaieran, euren arteko erlazioa bilatuz, azken balorazioa egingo dugu.

Sailkatzea, ordea, ez da erraza, eta arrazoiak ahalik eta modurik argienean aurkezteko, zientzian oso erabilia den AMIA (hau da, Aukerak, Mehatxuak, Indarguneak eta Ahulguneak) izeneko matrizea erabiliko dugu. Lau 'kutzako' matrize honetan *kanpoko aldetik* datozen arrazoiak (positiboak batzuk, *Aukerak*, eta negatiboak besteak, *Mehatxuak*) eta *barruko aldetik* sortu direnak (berriro positiboak batzuk, *Indarguneak*, eta negatiboak besteak, *Ahulguneak*) aztertuko ditugu. Oro har, kanpoko arrazoiak erabiliagoak eta aztertutagoak izan dira barruko arrazoiak baino, azken horiek zailagoak baitira nabaritzeko eta zehazteko. Hala ere, gure

Indarguneak

Justifikazio ideologikoan

- Abertzaleen eskaerak (autodeterminazioa, euskararen garapena, Euskal Herria batua) logikotzat eta naturalizat hartzen dituzte abertzale askok.
- Abertzaleen arteko batasuna gauza desiragarria da abertzale askoren artean.
- Ezker Abertzalearen inguruko erakundeek, EPPK-k barne, borroka armaturik gabeko estrategiaren aldeko jarrera adieraztea.

Bitartekoetan

- Ezker Abertzaleak mobilizatorako ahalmen handia dauka; oso militantzia aktiboa.
- Militanteak lortzeko ahalmena.

Emaitzetan

- Harreman ona hurbileko beste alderdi edo erakundeekin, eta horiekin lankidetzarako edo aliantzak ezartzeko aukera onak.

Aukerak

Nazioartean

- Testuinguru berria: gehiago onartzen da estatuen barne arazoetan esku-hartzea.
- Autodeterminazio esperientzia berriak Europan.
- Irlandako eredua.

Euskal Herrian

- Euskal Herriko iritzi publikoak ez die kontrako jarrera itxirik erakusten abertzaleen eskaerei.
- Beste indar politiko, sindikal eta sozialen jarrera ona lankidetzan aritzeko.

Ahulguneak

Justifikazio ideologikoan

- Jarduera armatua justifikatzeko zailtasunak demokraziaren diskurtsoa nagusi den unean.

Bitartekoetan

- Jarduera armatua justifikatzeko zailtasunak, presio poliziala dela eta.
- Ilegalizazioa dela eta, herri mobilizazioa garatzeko ere zailtasuna.

Emaitzetan

- Emaitza positibo nahikorik ez nazio askapen estrategietan: Nazio Frontea eta negoziazio prozesua Espainiarekin.

Mehatxuak

Nazioartean

- Espainiak presioa egiten du nazioartean ETA eta Ezker Abertzalea bakartzeko.
- Estrasburgoko auzitegiak Alderdien Legea berretsi zuen.

Espainian

- Espainiako Estatuaren jazarpen orokor eta bortitza: detentzioak, ilegalizazioak, jardueren debekua, sumarioak..., baina ez ETArene bakarrik, Ezker Abertzalearen erakunde guztiena baizik.
- Espainiako iritzi publikoak kontrako jarrera itxia erakusten du abertzaleen eskaeren aurrean.

Euskal Herrian

- Hurbileko indarrek uko egiten diote lankidetzara politikoari jarduera armatua dagoen bitartean.

ustez, paper erabakigarria jokatu dute barruko arrazoi horiek, ikusiko dugunez. Horregatik, horien azterketari tarte berezia emango diogu.

Gure azterketan arreta berezia eskaini diogu ETAk, edo Ezker Abertzaleak batzuetan, sortutako material idatziari. Izan ere, *barruko* arrazoi horiek aztertzeke, ezinbesteko materiala dugu eragileek eurek sortutakoa, baina azterketa hori gutxitan egin da, gure ustez. Halaber, ETAk barne gogoeta abiatu zuen ordura arteko estrategiekin lortutako emaitzei begira; eta gure ustetan, gogoeta hura garrantzi handikoa izan zen gerora hartu zuen erabakia ulertzeko. Ezinbestekoa da, hortaz, barne gogoeta horiek behar bezala aztertzea.

Artikuluau lau atal bereiziko ditugu. Lehenengo bietan, erabakia hartzeko aipa daitezkeen kanpoko eta barruko arrazoiak aurkeztuko dira, eta barrukoaren artean, garrantzi berezia emango zaio nazio askapenaren bidean ETAk jorratutako bi negoziazio ildoak azaltzeari. Hirugarren atalean, azkeneko urteotan estrategia horien inguruan ETAk eginiko gogoetak agerrarazi nahi dira. Eta amaitzeko, gertatutako aldaketei buruzko azken gogoeta eta balorazioa egingo da.

Erabaki baterako kanpoko arrazoiak

Eragile baten jarduera ez da nahikoa eragile horren arrakastaz edo aurrera egiteko aukeraz balorazioa egiteko. Aitzitik, posible izan liteke eragile horrek oso jarduera egoki eta arduratsua garatzea, baina berak kontrolatu ezin dituen arrazoiak bertan behera uztea bere ahalegin guztia, eta alderantziz. Izan ere, etengabe agertzen ari dira faktore berriak, norberaren esku ez daudenak, eta horiek ulertzea, eta ahal den moduan egokitzea, izaten da erronka. Horiek dira aipatuko ditugun *kanpoko* arrazoiak. Gustatu edo ez, kanpoko arrazoiak eragin egiten dute eguneroko jardueran, batzuetan laguntzeko, eta besteetan traba egiteko. Izaera negatiboa dutenak *mehatxu* bihurtzen dira gure zereginerako, eta izaera positiboa dutenak *aukera* aurrera egiteko.

Mehatxuak

Gerra Hotzaren amaieraz geroztik, biolentzia politikoaren erabilpena (batez ere estatutik ez datorrena) aldeketasuna galduz joan da munduan, batik bat mendebaldean. 2001eko New Yorkeko gertakariak erabakigarriak izan ziren aldaketa horretan, eta erabat aldatu zituzten erakunde armatuen aurkako estrategiak, terrorismo globalaren aitzakiaz.

Euskal Herrian ere, zalantzarik gabe, Aznarren gobernuak abiatutako eta PSOEek bere egindako aldaera hori nabaritu ahal izan zen argitasunez. Orduan, Ezker Abertzalearen antolakundearen ilegalizazioak eta bere militanteen atxiloketak hasi eta ugaldtu ziren. Gainera, Espainiako Gobernuaren jarrera hori nazioarte mailan ere legitimatua izan zen, Batasuna, Segi, Askatasuna eta bestelako antolakunde politikoak nazioarteko erakunde terroristen zerrendetara gehituz.

Errepresioak zirrikitu guztiak itxi nahi zituen, eta horretarako helburu berezia ipini zuen gazterian. Espainiako Auzitegi Gorenak Segi gazte erakundea terroristatzat hartzeak inflexio puntua ezarri zuen gazteen kontrako jazarpenean. Orditik aurrera, Segiko militante edo jarraitzaile izatea delitu generiko eta aitzakia erabilia bihurtu zen Estatuarentzat euskal gazte mugimendua erasotzeko; eta ehunka gazte atxilotu, inkomunikatu eta kartzelaratu zituzten.

Etengabeko jazarpen egoera hartan, Ezker Abertzaleak European jarri zuen begirada, nazioartetik etor zitekeen sostengua bilatzeko asmoz. Baina nazioarteak, Espainiako Estatuaren eraginez neurri handi batez, salbuespen egoera deitu ahal zen hura legitimatu eta defendatu zuen, oro har. Adibiderik argiena 2009an eman zuen, Estrasburgoko Auzitegiak Espainiako Alderdien Legea berretsi zuenean. Esan dezakegu, une hartan, ETAREN jarduera armatua eta Ezker Abertzalearen politika instituzionala aldi berean aurrera eramateko aukera itxi egin zela.

Nazioarteko legitimazioa Espainia barrukoarekin osatu zen, eta hori Espainiako iritzi publikoaren aldeko jarreran

frogatu zen. Zeregin horretan, komunikabideek funtzio erabakigarria jokatu dute, eta jarrera trinkoa, eta baita muturrekoa ere, erakutsi dute. Era horretara, euskal nazionalismoaren eskakizun eta jokaera guztiak gaitzetsi dira: autodeterminazio eskubidea, euskararen aldeko jarrera batzuk, eta zer esanik ez borroka armatua.

Azkenik, Euskal Herriko beste indar abertzaleek ere modu bikoitzean jokatu zuten. Alde batetik, nolabaiteko legitimazioa eman zioten erasoari. Ez zituzten bultzatu Alderdien Legea eta ilegalizazioak, baina ez zuten ere aurka egiteko asmorik erakutsi, ezta ondorioetan ere. Era horretara, gehienetan ez zuten inolako trabarik izan Ezker Abertzalearen legez kanporatutako hautagaiek lorturiko eserlekuak hartzeko.

Eta beste aldetik, Lizarra-Garaziko porrotaren ostean, itxi egin zituzten Ezker Abertzalearekin elkarlana bultzatzeko bideak. Horretan eragiteko oztopo nagusia biolentzia zen, eta mezu hura helarazi zitzaien ETari zein Ezker Abertzaleari.

Aukerak

Gerra Hotzaren amaierak biolentzia politikoaren deslegitimazioa ekarri zuela esan dugu, jarduera armatua erabiltzen zuten taldeen kontra. Baina estatuena ere zalantzan jarri zen, eta haren kontra zerbait egin zitekeelako ustea ere zabaldu zen. Herriek euren barruko gatazkak euren artean bakarrik konpondu behar zituztelako aurreko ustetik, esku-hartzea legitimoa izan zitekeela pentsatzera pasatu zen berriro (historian askotan pentsatu den bezala), batez ere elementu berri bat agertzen bazen: arrazoi humanitarioak. Diktadura egoera bat (Irak) edo giza talde baten eskubideak kolokan egotea (emakumeena Afganistanen) arrazoi nahikotzat joko zen aurrerantzean, Nazio Batuen izenean normalean, esku-hartzea baimentzeko. Hortik tiraka, herrialde batean barne gatazka iraunkorrari kanpotik konponbidea eman nahi izatea ere justifika daiteke egun, ez esku-hartze

militarra egiteko, baina bai aldean arteko negoziazioetan eragiteko.

Arrazoi humanitarioak Gerra Hotzetik hona bizi dugun demokrazia kontzeptuaren gorakadari loturik doaz. Demokrazia gakoa izanik, herritarraren borondatean jarri nahi da protagonismoa, eta hor garrantzi berri eta berezia hartzen du autodeterminazio eskubideak; kontzeptu zaharra berori, baina urte hauetan berpizturik aurkitzen duguna. Izan ere, autodeterminazioa tresna ezin egokiagoa bihur daiteke herrialde bateko biztanleek euren iritzia plazara dezaten, eta gehiengoaren ustea nagusi dadin. Herrialde Baltikoetan edo Jugoslavia ohian erabilia, oztopoak oztopo eta kritikak kritika, formula eraginkorra dela erakutsi du nazio identifikazio desberdinak batzen ziren herrialdeetan konponbidea bilatzeko.

Argudioari jarraiturik, Europako hainbat nazionalismok aukera egokitzen jo du autodeterminazioa euren lurralde eskaerari bidea zabaltzeko, ez harrezkero gerra egoera bat zegoelako (gatazka armatua egon ahal zen arren), ezta momentuan bertan gauzatu nahi zelako ere. Aitzitik, negoziatio batzuetan herrialde jakin bati autodeterminazio eskubidea onartzea berme nahikotzat jo daiteke gatazka konpontze bidean sartzeko, inoiz eskubidea gauzatzeko aukera izango duela ziurtaturik.

Ildo horretan, Irlanda eredu bihurtu zen Euskal Herrian, eta *Irlandako Foroan* baturik, eragile abertzaleek bestelako konponbide bat bila zitekeela hausnartu ahal izan zuten. *Lizarrar-Garaziko* esperientzia gogoeta haren ondorio izan zen, eta porrotean amaitu arren, aukera modura ikusten du oraindik askok. Europar Batasunaren inplikazioak (*Peace Programaren* bidez) indartu egiten du aukera hori, arrakastarako berme handiagoa bihurtzen baita.

Izan ere, datu garrantzitsua da jakitea nazioarteko eragin horiek begi onez ikusiak direla Euskal Herrian. PPko bozeramaileen jarrera gotortuak alde batera utzirik, ez du eman ten Euskal Herriko iritzia publikoak kontrako jarrera itxirik

erakusten duenik abertzaleen eskaeren aurrean. Aitzitik, iritzi zabaldua da Irlandan eta beste leku batzuetan ituna adostu badute, ea zergatik ezin den Euskal Herrian berdin gertatu. Iritzi publikoak, hortaz, bultzatu egiten ditu eragile politikoak eta sindikalak irtenbidea bilatzera, eta eragile horiek aldeko jarrera hori erakusten dute, ezinbestean.

Egoera horretan, nazioartean handitu egin da Euskal Herriko gatazkarekiko interesa; baina, benetako esku-hartzea gertatzeko, borroka armaturik gabeko egoera batera heldu behar zen. ETArri gogoetarako gaia aurkeztu zitzaion: nazioartean eta Euskal Herrian laguntzeko jarrera ager zitekeen, baldin eta ekintza armatuak desagertzen baziren; baina babilizko jarrera hura ezina izango zen ekintzek jarraituz gero.

Erabaki baterako *barruko* arrazoiak

Ikusi ditugun *kanpoko* arrazoietan, euren *eragina* baliatzean edo, bestela, saihestean datza gakoa. Hau da, norberarengandik at gertatzen dira, eta horien aurrean jarrera bat hartzen da, ahal izanez gero, nahita, baina zenbaitetan nahi izan gabe ere bai. Autodeterminazioaren gaia, adibidez, ez zuen berpiztu Euskal Herriko nazionalismoak; kanpotik etorri zen eragin hura, eta haren aurrean alderdi abertzaleek gaia bultza zezaketen, edo pasatzen utzi. Jarrera bakoitzak bere eragina du, baina gertakaria kanpotik dator.

Orain agertuko ditugun *barruko* arrazoiak, aldiz, eragileak hartutako jarrera batek sortu ditu, eta jarrera horiek ondorio positibo edo negatiboak sortzen dituzte.

Ahulguneak

Botere politikoa lortzeko biolentzia erabiltzea historia bezain zaharra da, errege edo nobleen arteko gerrak lekuko. Baina XVII. eta batez ere XVIII. mendetik aurrera, botere politiko hori estamentu edo, geroago, klase oso bati kendu behar zaiola teorizatzen da. Nobleziaren aurka *herria* ager-

tzen da, eta bere izenean burgesia. Horrela gertatzen dira Iraultza handiak Ingalaterran, Estatu Batuetan edo Frantzia. Pauso bat harago joanda, industrializazio berriarekin sortu den langileriak burgesiari boterea kendu behar diola hasten dira zabaltzen teoria anarkista eta sozialistak. Mende horietatik aurrera, hortaz, teoria liberalek zein sozialistek biolentziara jotzen dute nobleziari, burgesiari edo metropoliari boterea kentzeko.

Langileriak, ordea, ez dauzka burgesiak biolentzia erabiltzeko dituen bitartekoak. Azken horrek armadak erabili ahal dituen bitartean, langileriak herritarren asaldapenak erabili behar ditu, iraultzaren bidez. Hala ere, prozesu horiek azkartzeko eta iraultza gertatzeko baldintza egokiagoak sor daitezten, gutxiengo batzuek borrokan eragin behar dutela teorizatzen da. 1950 eta 60ko hamarkadetan, mugimendu antikolonialista sozialistek *gerrilla* gerra hartu zuten oinarritzat botere politikoa, eta ekonomikoa, eskuratzeko, eta teoria horietatik edan zuen ETAk bere jarduera armatua teorizatu eta justifikatzeko orduan.

Izan ere, 1960ko hamarkadan ETAk bere egiten ditu teoria sozialistak eta antikolonialistak, eta, horien arabera, gerra iraultzailea praktikatu nahi du. *Ekintza-errepresioa-ekintza* eskemari atxikirik, euskal herria Espainia eta frankismoaren aurka altxa dadila bilatzen du. Frankismoaren errepresioak erraztu egiten du diskurtsoa, eta ETAk herri sostengua lortzen du: ETAREN biolentzia sozialki justifikatu egiten da. 70eko hamarkadaren hasieratik, ordea, *kanpoko* baldintza berria agertzen da, Francoren ezinbesteko heriotza hurbila. Carrero Blanco hiltzean, ETAk berak itxi dizkio aukerak Francoren osteko frankismoari, eta, hortaz, egoera berri batera egokitu behar da. Gerra iraultzailea baztertuz, negoziazioaren aroa hasiko da, eta borroka armatuari helburu berri hori jarriko dio.

Egoera berrian, jarduera armatua demokrazia marko batean justifikatu behar da, eta hor zailtasunak gero eta handiagoak izango dira. Hiru dira oztopo nagusiak. Alde bate-

tik, Espainiak Europako beste zenbait estaturen bide demokratikoa hartu zuen, eta horrek legitimazioa ekarri zion nazioartean, eta sostengua herritarren artean. Bestetik, Sobietar Batasunaren porrotaren ostean, teoria sozialistak ahuldurik geratzen dira, eta demokrazia eta bide demokratikoak agertzen dira ordutik jarraitu beharreko gida modura. Azkenik, Gerra Hotzaren amaieraren ostean, bakezaletasunak protagonismo handia hartzen du. Historiaren joerari bizkarrara emanez, gatazkak modu baketsuan eta bide demokratikoei jarraikiz konpondu behar direla teorizatzen da.

Indargunea ere izan daitekeena ahulgune argia da: gatazkak modu baketsuan konpondu behar dira, baina biolentzia erabiltzen jarraitzen da; gatazka konpontzeko alde inplikatuak elkarriketa eskatzen da, baina egoera horretara biolentziaren bidez heldu nahi da; herritarren ahotsa entzun nahi da, baina Estatuarekiko negoziazio zuzena bilatzen da. Era horretara, jarduera armatuaren *ezinbestekotasuna* frogatzea gero eta zailagoa da. Espainiaren *itxikeriari* loturik bakarrik defenda daiteke, hots, abertzaleek bakarrik defenda dezakete, baina ez denek, batzuek horrela ere ez baitute onartzen biolentzia politikoaren bidea.

Justifikatzeko zailtasun horri jarduera armatu intentsoa garatzeko zailtasuna gehitu behar zaio. Aipatu dugun poli-ziaren prestakuntza hobea eta presio handiagoa dela-eta, ETArekin ekintzek ez dute lortzen gutxieneko presio konstantea, Espainiako Estatuak estutu dadin. Momentu puntualtan lortzen da, baina atxiloketek edo aldi baterako inhibizioek lasaitu egiten dute berriro egoera, eta lorturiko eragina galtzen da.

Edozein modutan, zailtasunak zailtasun, ETak eutsi egin dio urte luzez bere jarduera armatuari, markaturiko helburuak lortu asmoz. Hala ere, erabili dituen bi estrategietan ere (Nazio Frontearena eta Negoziazio zuzenarena) oztopoak aurkitu ditu; eta hortxe datza, gure ustez, arrazoi nagusieta-koa bere jarduera armatuaren amaiera iragartzeko, emaitza positiboren ezean, alegia. Azal dezagun hobeto hori gutzia.

Nazio Fronterako saiakerak

Bere sorreratik bertatik aurki ditzakegu ETAREN aldarrikapenak eta ekimenak Nazio Frontearen alde. Bere V. biltzarraren ostean, ETAK *Batasuna Askatasuna Indarra* (BAI) ekimena jarri zuen martxan, Nazio Frontea eratzeke helburuarekin. Ekimen hark, ordea, ez zuen EAJ bereganatu, ezta 1970-71 urteetan izan ziren saiakera berriek ere. Garrantzi handiagoa izan zuten, ostera, 1977an Xibertan izandako elkarrizketek. Espainian sortu berriak ziren instituzio politikoetan euskal nazionalismoak zer jarrera mantendu behar zuten eztabaidatu zen bertan, baina ez zen adostasunera heldu: EAJk parte-hartze instituzionala bultzatu zuen; eta ETAK zein KAS blokeko indarrek euskal preso politikoen amnistia eta alderdi politiko guztien legeztapena lehenetsi behar zela argudiatu zuten.

Politika instituzionalari emandako garrantziak mikaztu zuten, era berean, EAJ eta Ezker Abertzalearen arteko harremana 80ko hamarkadan, eta horren ondorioz Nazio Frontea osatzeko aukera ere bai. EAJk Autonomia Estatutuak eta instituzio berriek eskaintzen zituzten aukerak lehenetsi behar zirela zioen; ETAK eta Ezker Abertzaleak, berriz, KAS Alternatibako puntuak lortzea aurretik jartzeaz gain, Autonomia Estatutuaren eta instituzio berrien zilegitasunik eza azpimarratu zuten.

Alde bien arteko banaketa sakondu egin zen hurrengo urteetan. Hala ere, Aljerreko elkarrizketen porrotaren ondoren, ETA eta Ezker Abertzalea *nazio eraikuntza* kontzeptuaz hausnartzen hasi zirenean, Nazio Frontearen eraketarako aukera berria gorpuzten hasi zen. Urte batzuk geroago *Lizarrak-Garaziko akordioak* sinatu ziren, Nazio Frontearen ildoan gertatutako saio sendoena; baina, iraganean gertatu bezala, instituzio politikoei eman beharreko garrantzia oztopo gaindiezin bihurtu zen. Nazio eraikuntza prozesuaren baitan sortuko ziren euskal instituzio berriei eman beharreko erritmoa eta funtzio estrategikoa izan ziren tirabiren iturria, bai-

na kasu horretan EAJ izan zen instituzio berriekiko erreze-loa erakutsi zuena.

Lizarra-Garaziko frontearen apurketak Nazio Frontearen inguruko estrategiaren agorpena eragin zuen, eta hala adierazi zuten Ezker Abertzaleak haragoko indar abertzaleek, borroka armatua eta Nazio Frontea bateraezinak zirela, alegia. Ezker Abertzaleak horren froga jaso zuen 2004an, Bergarako proposamenaren baitan Espainiako hauteskunde orokorretarako indar abertzaleen zerrenda bakarra aurkeztea proposatu eta gainontzekoen ezetza jaso zuenean. Ordu-rako, ETA ere oharturik zegoen Nazio Frontearen strategiaren mugez. Era hartara, iraganean erabilitako beste estrategia berrabiaraztea zegoen: Estatuarekiko negoziazioa.

Estatuarekiko negoziazioa

Esan dugunez, frankismoaren amaierarekin, ETAk gerra iraultzailearen eskema estrategikoa alboratzea erabaki zuen, eta haren ordeztu, Estatuarekin hitzartutako marko demokratiko bat aldarrikatzeari ekin zion, autodeterminazio eskubidea eta Euskal Herriko lurraldetasuna bermatu beharko zituena. ETAREN proposamen hura KAS Alternatibaren irudikatzen zen, Estatuak Alternatibako puntuak onartuz gero borroka armatua amaituko zela gaineratuz.

ETAREN eskema estrategikoa berria Estatuarekiko negoziazioan oinarritu eta gero, aski ezagunak izan dira ETA eta Estatuaren arteko negoziazio prozesuak. Garrantzitsuenetara mugatuta, lehendabizikoa Aljerren gertatu zen, 1989an. Orduko hartan, elkarrizketa saio ezberdinak burutu ostean, hitzartutakoari muzin egitea leporatu zion ETAK PSOAREN gobernuari. ETAREN aburuz, hitzartu egin zen alde biek gatazka politiko-armatua negoziazio eta elkarrizketaren bidez konpontzeko konpromisoa hartzea eta publiko egitea. Espainiako Gobernuak, aitzitik, ez zuen halakorik onartu, eta era hartara, negoziazio prozesua ez ezik, ETAREN su-etena ere bertan behera geratu zen. 2011n kaleratutako azken *Zu-*

taben, ETAk, Aljerreko esperientziak negoziazio estrategian inflexio puntu bat ezarri zuela onartzeaz gain, horrelako prozesu bat aurrera eramateko bi aldeen heldutasunik eza azpimarratzen zuen (ETA: 2011a). Halaber, 1992an Bidarten izandako ETako militanteen atxiloketak negoziazio eskema horren agortze zantzuak agertarazi zituen (Ibid.).

Bigarren saio nagusia 2006-2007 urteetan gertatu zen, *Loiolako elkarriketetan*. Berrero ere, prozesuan hitzartu beharreko puntuen inguruko ezadostasunek negoziazioen blokeoa eta amaiera berdina eragin zuten. Ordutik aurrera, alde batetik, ETAk bere jarduera armatua berraktibatu zuen; eta, bestalde, Estatuak errepresioa muturreraino eraman zuen, ikusi dugunez.

Lizarra-Garaziko prozesuaren amaierak Nazio Frontearen estrategiaren mugak nabarmendu zituen moduan, Loiolako prozesuaren apurketak estrategia negoziatzailearen agorpena irudikatu zuela esan genezake. Egoera horretan, borroka armatuak berebiziko garrantzia hartu zuen bi estrategien bilakaerarako. Hau da, ETAREN ustez borroka armatuak negoziazio prozesu berri bat abiatzeko aktiborik eraginkorrena izaten jarraitzen zuen, baina, aldi berean, negoziazioaren bidez Estatuarekiko akordioak lortzea oso zaila izango zuela ikasia zuen aurreko prozesuetatik. Bestalde, indar abertzale gehientzat, borroka armatua eta Nazio Frontearen berregituraketa bateraezinak ziren.

Beraz, esan liteke ETAk eta Ezker Abertzaleak, Nazio Fronte eta negoziazio estrategietako eraginkortasunaren mugaz zein borroka armatuak estrategia horietan izan zezakeen eraginaz jabetuta, nazio askapeneko prozesuak bere hausnarke-ta estrategikoaren azterketa sakona behar zuela ondorioztatu zutela Lizarra-Garazi eta Loiolako prozesuetatik.

Indarguneak

Estrategia militarreko erakunde politikotzat jotzen du bere burua ETAk, arlo politikoari lehentasuna emanez. Hor-

taz, arlo politikoak garrantzi berezia hartu behar du berari buruzko balorazioak egitean. Azken batean, ETAk helburu politikoak bilatzen zituen garatutako bi estrategien bidez, bai berak zuzenean Estatuarekin negoziatzeko, bai frontearen bidez edo Ezker Abertzaleari protagonismoa utzita.

Arlo politiko horretan daude, hain zuzen ere, ETak baloratu zitzakeen indargune asko. Maila ideologikotik hasita, eragile abertzaleen eskaerak oso zabaldua daude Euskal Herrian, eta logikotzat eta naturaltzat hartuak dira abertzale askoren aldetik. Autodeterminazioa, euskararen garapena, zazpi herrialdedun Euskal Herri batua eta halako kontzeptuak abertzale guztien desioetan sartzen dira, eta, are gehiago, abertzaleen arteko batasuna proposatzen dute etengabe, batasuna gauza desiragarritzat jotzen dutelako. Era horretara, jarduera armatua amaitzeak desio horietan lagun zezakeen, eszenatoki berrira eramanez. Bazirudien, beraz, ETaren estrategia politiko-armatua gehiago zela oztopo pizgarri baino batuketa horretarantz jotzeko.

Gogoeta hura, gainera, ez zen ETarena bakarrik. Ezker Abertzalea, arrazoi handiagoz, konturaturik zegoen ordurako ahulgunez, eta nolako aukera interesgarriak zabal zitezkeen eszenatoki berrian. Are gehiago, Euskal Preso Politikoen Kolektiboak ere partekatzen zuen, bere aldetik, gogoeta. Horrela, 2010eko martxoan aditzera emandako agirian, EPPK-k irekitzen ari zen egoera berriari buruzko hausnarketa zabaldu zuen:

Independentziaren aldeko indar metaketa berrituak ilusioz eta kemenez betetzen gaitu. Guzti honek, gutxieneko demokratikoak borrokatzeko eta irabazteko indarra ematen digu, agertoki demokratiko bat irekitzeko akuilu (EPPK, 2010).

Hala ere, zalantza egon zitekeen jarduera militarra amaitzeak ez ote zuen urtetan landutako aktibo garrantzitsua modu arinean alferrik galduko. Zein izango zen bermea, zerk ordezkia zezakeen jarduera armatuaren aktiboa biolentziarik gabeko jarduera batean? ETak, logikoa denez, zalantza hori agertu zuen, eta 2009ko abenduan kaleratu zuen agirian, pro-

zesu demokratikoaren garapenean eta Estatuarekiko negoziazio berri baten erdiespenean kokatu zituen bere helburu hurbilak. Baina, aldi berean, hurrengo galdera egiten zuen:

Etsaiak Prozesu Demokratiko bat abiatzeko inoiz borondateirik izango ez duela kontuan edukita, nola bultzatuko dugu bide hori hartu dezan eta ondoren horretan mantendu dadin? (ETA, 2009c).

Zalantza gogo faltan edo axolagabekeria jaustea bazen, baziren datu zehatz eta erabatekoak arrisku hura uxatzeko, Ezker Abertzaleko militantziaren ekimena eta adorea urtean landutako beste aktibo bat baitzen. Mendebaldeko Europako jarduera demokratikoaren akatsetako bat parte-hartze falta eta politikarekiko urruntasuna bazen, Ezker Abertzaleko militantearen profila kontrakoa zen: oso aktiboa eta politizatu, alegia. Militantziaren garrantziaz gain, Ezker Abertzaleak mobilizaziorako ahalmen handia dauka, eta halako indar erakustaldiak noizean behin egitea ezinbestekoa bihur zitekeen joko demokratikoan aritzeko. Oraindik datu positibo bat gehiago jaso zitekeen militantziari buruz aritzean, militanteak lortzeko ahalmena. Hau da, Ezker Abertzalearen ondarea militantzia aktiboa izan da, eta jarduera armaturik gabeko egoera batean, agian militatzeko uzkur zeuden pertsonak ere batu zitezkeen, eta mugimendu sendoa gorpuztu, militantzia zabala beharko baitzen egoera berrian.

Azkenik, maila ideologikoz eta militantziaz gain, hirugarren faktore garrantzitsu batek ere jotzen zuen ildo berriaren alde: beste alderdi edo erakundeekiko harreman egokia. Izan ere, estrategia militarri dagokion abangoardia ikuspegia bazterturik, herri jarduerari dagokion indar metaketa ikuspegia bereganatu behar zen, eta indar metaketa ez norberaren indarrean fidaturik bakarrik, baizik eta antzeko helburuak partekatu zitzaketen indarren artekoa. Indar metaketa kontzeptu garrantzitsu bihurtzen da, hori izango baita modua, teorizazio berrian, helburuak betez joateko.

Ildo horretan, Ezker Abertzaleak harreman ona mantentzen zuen hurbileko beste alderdi edo erakundeekin, eta ho-

riekin lankidetzarako edo aliantzak ezartzeko aukera onak zabaltzen ziren. Ondo bete da, dakigunez, teorizazio hori. Oraindik 2009an, Gasteizeko edo Europako hauteskondeetara EA Ezker Abertzalearekin aurkeztuko ote zen zabaldu zen; baina, dirudienez, ETAREN jarduera oraindik aktibo egotea izan zen arrazoia hauteskunde batuketa ez gertatzeko. Laster helduko zen, ordea, aliantza. 2011ko udal hauteskundeetara Bildu izeneko koalizio berria aurkeztu zen, EA, Alternatiba eta Ezker Abertzalea baturik. Artean, hilabete batzuk falta ziren ETAK jarduera armatuaren amaiera iragarri arte (2011ko urria), baina urte horretako urtarrilean ETAK emana zuen beste adierazpen bat, urrian egingo zutenaren ildoan.

2011n bertan Espainiako hauteskundeak izan ziren, eta ordurako aliantza zabaldu egin zen, lehengo Bilduri Aralar ere baturik, Amaiur izenpean. Urte bat geroago, 2012an, formula errepikatu zuten Gasteizerako hauteskondeekin, Euskal Herria Bildu izenarekin. Emaitza arrakastatsuez gain, aliantzak argitu egin zuen indar abertzaleen banaketa, eta bitara mugatu zituen aukerak: EAJ eta EH Bildu.

ETAren behin betiko su-etena gauzatzeko prozesu luzea

Ikusi dugunez, 70eko hamarkadatik ETAK zabalik izan dituzte estrategia ildo bi, baina emaitzak ez dira inoiz izan desiratutakoak (gogoratu Xiberta, Aljer, Lizarra-Garazi eta Loiola). Hala ere, ETAK ekin egin die bi bide horiei, nahiko modu automatikoan. Aurreko puntuan nabarmendu ditugun arrazoiak direla-eta, ordea, ETAK gogoeta sakona egiteari ekin zion Loiolako esperientziaren ondoren.

Aldaketa denboran ikusteko, jar gaitzen 2008ko urrian. Orduan, ETAK agiri bat helarazi zuen Lizarra-Garaziko hamargarren urteurrena gogoratzeko. Bertan kritikatu egiten zituen bidaide zaharrak, baina orduko ekimenaren garrantzia eta baliozkotasuna aldarrikatzen zuen (ETA, 2008). Es-

kema zaharrari eusten zion, beraz, eta berdinean egin zuen hurrengo urtean, antzeko mezuak helaraziz (ETA, 2009a). Urte horretan, ordea, *Gara* egunkariari emandako elkarrizketa batean (ETA, 2009b), indar abertzaleen arteko batuketa beharrari eusten zion, baina esaten zuen barne eztabaida prozesuan zegoela, estrategia politiko-armatua eraginkorra sortzeko asmoz.

Garari emandako elkarrizketa horretan dioenez, fase berrirako ohar garrantzitsu bi egiten ditu ETAk: batetik, abertzaleen arteko batuketa EAJrik gabe ere osa liteke, berari itxaron gabe; eta, bestetik, ETAk aitortzen du Loiolatik aurrera garatu duen jarduera armatua ez dela nahikoa izan berriro haren moduko negoziazio prozesu bati ekiteko. Azken asmo horri eusten dio, ikus daitekeenez, *Anoetako* eskeman. Izan ere, aurrekoan bezala, bi negoziazio mahai proposatzen dira: bata ETA eta Espainiaren artean, gatazkaren ondorioetara mugatua; eta bestea politikoa, alderdi nagusien artekoa. Bertan Ezker Abertzalea egongo litzateke, baina ez ETA. ETAk bere gain hartzen du negoziatziora heltzeko tresna izatea, baina ez negoziazio politikoan mintzakide izatea, hori Euskal Herriaren eta Espainiaren arteko negoziatzioaren bidez hitzartu behar dela dio. 2009ko planteamendu berria ekintza armatuen areagotzeak lagunduta etorri zen, eta horrek nolabaiteko indarra eman zion berriro presioa egiteko Espainiako Estatuaren aurrean. Baina Espainiako Gobernuak oso argi omen zeukan ETArekin negoziazio prozesu berririk ez zuela zabalduko.

Laburtzeko, 2009an ETAk

1. Jarraitzen du pentsatzen Espainiako Gobernuarekin negoziazio prozesu bat abiatu behar dela, eta borroka armatua eraginkorra izan ahal dela egoera horretara heltzeko. ETA/Espainiako Gobernuaren arteko negoziatzioa barik, Euskal Herria/Espainiaren arteko negoziatzioa planteatu nahi da.
2. Egoera hori Loiolakoaren moduko negoziazio prozesu batean irudikatzen du ETAk. Hala ere, uste du indepen-

dentziaren aldeko indarrek batuago egon behar dutela, eta EAJ egotea ez dela ezinbestekoa.

Baina oztopoak nabariak dira:

1. Lizarra-Garaziko porrotaren ondoren, Ezker Abertzale-
tik at, indar abertzale guztiek uste dute ezina dela Fron-
te Abertzalea berpiztea jarduera armatua indarrean da-
goen bitartean.
2. Estrasburgoko Epaimahaiaren ebazpenaren ondoren, Al-
derdi Politikoen Legea ontzat hartzen zueneko, 2009ko
ekainean, Ezker Abertzaleari goitik behera murrizten
zitzaion instituzioetan ordezkari-tza politikoa lortzeko
aukera, legeak debekatzen zuen eta. Hemen ere, jardue-
ra armatua jarraitu bitartean, instituzio ordezkari-tza
lortzeko aukerak izugarri jaisten ziren.
3. Espainiako alderdi nagusien jarrerak ez zuen erakusten
benetako gogorik negoziazioei eusteko, eta bai ordea
ETA eta Ezker Abertzalea baztertzeko.

Egoera horretan, 2009ko amaieratik aurrera, gogoetari eusten zaio. Oso izenburu argigarria duen txostena plazaratzen du urte horretan Ezker Abertzaleak, «Fase politikoa eta estrategikoa argituz». Horrekin batera, Ezker Abertzaleko kide ezagun sorta batek agerraldi publikoa egin zuen, gatazkaren konponketa soilik bide politikoa eta demokratikoe-tan ezarri, jarduera armaturik gabe. Aitortu egiten da, ho-ri bai, aurreko faseko borroka moldeek (borroka armatua barne) oraingo egoera abantailatsura ekarri dutela. Unea da, ordea, jauzi kualitatiboa egiteko. Fase berrian, alboratu egiten da bi aldeen arteko negoziazioaren eskema (Estatua/ETA), Estatuari aurreratzen ez uzteko aukera ematen diolakoan. Horren aurrean, aldebakartasuna aldarrikatzen da, uste bai-ta era horretara, Estatuaren galgarik gabe, independentzia-
ren aldeko indarren metaketa lor daitekeela. Indar metake-
ta horrek behartuko luke Espainiako Estatuaren konponbidea bilatzera (Ezker Abertzalea, 2009).

Ildo berria eztabaidatu, eta 2010ean berretsi egin zuen Ez-
ker Abertzaleak. ETA, bestalde, norabide horretan egiteko

prest agertu zen, eta aintzat hartu zuen Euskal Herriko eremu politikoan gertatzen ari zen aldaketa politikoa (ETA, 2010a). Aitzitik, joera berriak ez zuen ekarri erantzun positiborik Espainiako Estatuaren aldetik, ETArekin harremanik ez izateko erabakia berretsi baitzuen.

Hala ere, bi faktore berrik gogoetaren ildotik jokatzeko zuten. Alde batetik, 2010eko martxoan *Bruselako Adierazpena* sinatu zuten bakegintzan ospe handia zuten munduko hogeiki pertsonak, Nobel saridunak euren artean. Bertan, onetsi egiten zen Ezker Abertzaleak harturiko bidea, eta dei egiten zitzaien ETari eta Espainiako Gobernuari lehenak su-eten iraunkorra adierazteko, eta bigarrenak tamainan erantzuteko, bake iraunkorra lortzeko asmoz. Egun batzuk geroago, ETak ontzat hartu zuen ekimena eta nazioarteko begiraleen garrantzia azpimarratu zuen, nahiz eta gogoratu jarduera armatua desaktibatzeak ez zuela, berez, gatazka konponduko (ETA, 2010b). Beste aldetik, independentziaren aldeko indar metaketaren ildoan, 2010eko ekainean itun estrategikoa sinatu zuten Ezker Abertzaleak eta Eusko Alkartasunak. Bertan, Euskal Estaturanzko pausoak bideratu behar zirela esaten zen, eta Euskal Herriak Espainiarekin duen gatazkaren konponketari ekin behar zitzaiola ohartarazi. Independentziaren aldeko mugimendu berriak hiru zutabe izango zituen: *indar metaketa*, *konfrontazio demokratikoa* eta *nazio eraikuntza* (Ezker Abertzalea; EA: 2010).

ETak oso begi onez hartu zituen pauso horiek, eta, horrenbestez, 2010eko irailean «eraso ekintza armaturik ez burutzeko» erabakia hartu zuen. Gainera, dei egiten zion nazioarteko komunitateari, gatazkaren konponketan parte hartzeko (ETA, 2010c). Aste batzuk geroago, nazioarteko komunitateari zuzendu zitzaion berriro ere ETA, eta pauso eta konpromiso berriak hartzeko borondatea adierazi zizkion (ETA, 2010d).

Aldi berean, independentziaren aldeko indarren aliantza ere aurrera zihoan, *Gernikako Akordioarekin* oraingoan. Hogeitaka alderdik eta eragilek ETari eskatu zioten «nazioar-

teko komunitateak egiaztatzeko moduko su-eten iraunkorra eta aldebakarrekoa aldarrikatzea, jarduera armatua behin betiko uzteko borondatearen erakusle gisa». Era berean, ETARI eta Espainiako Gobernuari eskatzen zieten «indarkeriarik izango ez dela bermatzea eta normalizazio politikoa progresiboki garatuko den egoera» baterantz abiatzea, nazioarteko komunitatea bitartekari zela, eta *Mitchell Printzipioetan* oinarriturik, Irlandan gertatu bezala. ETAk berriro erantzun zion eskaerari, eta 2011ko urtarrilean su-eten iraunkor eta egiaztagarria adierazi zuen.

Espainiako Gobernuaren aldetik, ordea, ez zen erantzunik izan, eta aurreko politikari eutsi zion: atxilotzeak eta ilegalizazioak. Sortu alderdi berria ere ez zen legaltzat hartu, baina 2011n Bildu eta Amaiur aliantza berriek lorturiko emaitzak modu baikorrean baloratu zituen ETAk, eta egoera berriaren aldarri gisa irudikatu zituen. Era berean, Gernikako Akordioan markatutako bide-orria onartu zuen gatazkaren konponbiderako (ETA, 2011b). Ondoren, Euskal Preso Politikoen Kolektiboak ere bat egin zuen Akordioarekin, eta ondorioz Ezker Abertzaleak harturiko bidearekin.

2011ko urrian, azkenik, Donostiako Nazioarteko Bake Konferentzia antolatu zen, bakegintzan ospe handia zuten nazioarteko pertsonekin, hala nola Kofi Annan, Jonathan Powell edo Bertie Ahern. Berriro ere, ETARI eskatzen zitzaion jarduera armatua behin betiko amaitzea, eta Espainiako eta Frantziako gobernuei elkarrizketa eskatzea gatazkaren ondorioez soilik hitz egiteko. Aldi berean, gobernu biei eskatzen zitzaien elkarrizketa horiei ekiteko, ETAk su-etena iragarritz gero. Hiru egun geroago, 2011ko urriaren 20an, ETAk jarduera armatuaren behin betiko amaiera iragarri zuen, eta dei egin zien Espainiako eta Frantziako gobernuei elkarrizketa zuzenei ekiteko, gatazkaren ondorioak konpontzeko (ETA, 2011c).

Amaitu egiten zen horrela 2009an hasitako prozesua, nahiz eta Espainiako eta Frantziako gobernuen aldetik oraindik erantzunik ez den egon.

Ondorioak

ETAk jarduera armatuaren amaiera iragartzeko erabili dituen arrazoiak egiten saiatu gara. Nolabait laburtu beharko balira, zera esan genezake:

- Aukerak ‘nazioartetik’ datoz, neurri on batean. Euskal Herrian gatazka politikoa gertatzen dela onartzea etor liteke aukera horietatik, eta, gatazka konpontzeko, autodeterminazio eskubidearen indarra goraiatzeko da, gatazka bat konpontzeko modu demokratiko sinple gisa aurkezten baita. Horiek denak ETAREN helburuekin bat etorriko lirake, beraz.
- Mehatxuak, jarduera armatuarekin jarraitzeko eta Ezker Abertzaleak bere lan politikoa egiteko zailtasunekin daude harremanetan. Mehatxu horiek baliogabetu egiten dituzte, gainera, Aukerak, nazioartetik etor litekeen laguntza edo aitortpena derrigorrez jarduera armatutik at izan behar da eta.
- Indarguneak arlo politikoari dagozkio, oro har. Ezker Abertzaleak aurrera egiteko duen potentziala biderkatu egin liteke independentziaren alde dauden beste indarrekin aliatuta. Gainera, Aukerak bidera litezke, eta Mehatxuak baliogabetu, lan politikoari dagokion aldetik.
- Ahulguneak, azkenik, arlo militarari dagozkio, oro har, eta politikoari ondoren. Ahulguneak eta Mehatxuak oso loturik doaz, kasu honetan. Hau da, Mehatxuak euren eragina zabaltzen ari direla frogatzen da Ahulguneetan. Ahulgune horiek baliogabetu egiten dute Indargune modura aipatzen zen Ezker Abertzalearen potentziala, eta zalantza handia jartzen dute orain arte jarraitutako bi estrategien inguruan.

Laburbiltzeko, AMIA diagnosi honetan, gure ustez, jarduera armatua izango litzateke gakoa. Izan ere, ETAk eta Ezker Abertzaleak egiten duten balorazioan, jarduera armatuari balio historikoa onartzen zaio, baina zalantza handiak pizten dira momentuko balioaz:

1. Ez da izan nahikoa markatutako helburu estrategikoe-tan aurreratzeko (Nazio Frontea eta negoziazioa).
2. Jarduerak berak oso zail dauka momentuan eraginkorra izateko.
3. Jardueraren jarraipenak ezina egiten du bai kanpoko nazioarteko laguntzaren aukera bai barruko aliantzara-ko eskaintza.
4. Jardueraren jarraipenak, bestalde, oztopatu egiten du, neurri handiz, Ezker Abertzalearen jarduera politikoa, ilegalizazioak direla bide.
5. Jarduera armatuaren luzapenak Ezker Abertzaleko mili-tantziaren desmobilizazioa eragin lezake, ilegalizazioak eta errepresioa direla medio; eta baliteke etorkizunean Ezker Abertzalearen baitan barne zatiketak egotea es-trategia politiko-militarra mantenduz gero.
6. Jardueraren jarraipenak Espainiako Gobernuaren jarre-ra itxia erraztu lezake.

Gure ustez, garrantzi berezia eman behar zaie 1970eko ha-markadatik hona ETAk jarraitu dituen bi ildo estrategikoei, eta horien inguruan egindako balorazioei. Era horretara, 2000ko hamarkadaren amaieran, ETAk egiazta zezakeen:

1. Espainiako Gobernuarekin zuzenean negoziatzeari ze-gokionez: nahiz eta borroka armatua negoziazioak era-giteko aktiborik indartsuena izan, erabilitako presio ar-matua ez zen nahikoa *benetako* negoziatioari ekiteko. Gainera, Estatuak ez zuen erakusten sinesgarritasun nahikorik negoziazio zintzoak aurrera eramateko.
2. Nazio Fronteari zegokionez: Lizarra-Garazitik aurrera, jarduera armatua bera oztopo zen Nazio Fronterako, eta ez laguntza, gainerako indar abertzaleek ez eratzeko arrazoi nahikotzat jotzen baitzuten.

Eta kontrako aldetik, ETAk ere egiazta zezakeen:

1. Independentziaren alde indarrak biltzea ez zela hain utopikoa, Ezker Abertzaleak eta EAK hasitako bidea za-baldu eta sakondu ahal izan delako. Urteak pasatuta, in-

dar abertzaleak berriro banatzen ziren bi multzo nagusitan: EAJ eta ezkerreko koalizioa.

2. Nazioarteko laguntza inoiz ez zela determinantea izango, baina bai laguntza handikoa gatazka politikoa bideratzeko, batetik, eta Espainiaren jokaerari galga ipintzeko, bestetik.

Era horretara, bide batzuen agorpenak, eta berriek eskain zezaketen itxaropenak, eragin zuten, bestelako faktore positibo eta negatiboekin, ETAk 2011ko urrian hartutako erabakia.¶

Erabilitako ETAre eta Ezker Abertzalearen dokumentuak

- Ezker Abertzalea (2004): Orain herria orain bakea, 2004 azaroa.
Euskal Preso Politikoen Kolektiboa (2009): EPPKren agiria, 2009 martxo.
Ezker Abertzalea (2009): Fase politikoa eta estrategia argitzen, 2009 azaroa.
Ezker Abertzalea; EA (2010): Indar politiko independentisten arteko akordioaren oinarri estrategikoak, 2010 ekaina.
ETA (1995): Alternatiba demokratikoa, 1995 apirila.
ETA; PNV; EA (1998): [Izenik gabea], 1998 abuztua.
ETA (1999): ETArek agiria Euskal Herriari, 1999 azaroa.
ETA (2006a): ETArek agiria Euskal Herriari, 2006 martxo.
ETA (2006b): ETArek agiria Euskal Herriari, 2006 abuztua.
ETA (2007): ETArek agiria Euskal Herriari, 2007 urtarrila.
ETA (2008): ETArek agiria Euskal Herriari, 2008 urria.
ETA (2009a): ETArek agiria Euskal Herriari, 2009 urtarrila.
ETA (2009b): ETArekin elkarrizketa, *Gara*, 2009-05-25 (<http://gara.naiz.info/agiriak/entrevista.pdf>, 2012-12-30).
ETA (2009c): ETArek agiria Euskal Herriari, 2009 abendua.
ETA (2010a): ETArek agiria Euskal Herriari, 2010 martxo.
ETA (2010b): ETArek agiria Euskal Herriari, 2010 apirila.
ETA (2010c): ETArek agiria Euskal Herriari, 2010 iraila.
ETA (2010d): ETArek agiria nazioarteari, 2010 iraila.
ETA (2011a): *Zutabe* 113, 2011 apirila.
ETA (2011b): ETArek agiria Euskal Herriari, 2011 uztaila.
ETA (2011c): ETArek agiria Euskal Herriari, 2011 urria.